

The background of the cover is a photograph of an otter swimming in a body of water. The otter's head is in the foreground, looking towards the camera, with its reflection visible in the water. The water is dark and rippled, with some light reflecting off the otter's fur.

JAARGANG 19 • NUMMER 2 • JUNI 2008

ZOOGDIER

Comeback van de otter

Vlaamse vreemdelingen

Everzwijnen rukken op

Help, de muskusrat verzuipt!

Wasberen. Foto Paul van Hoof

Areaaluitbreiding of telkens nieuwe input?

Carnivore exoten in Vlaanderen

In het kader van de zorg voor de biodiversiteit wordt de laatste tijd behoorlijk wat aandacht gevraagd voor in het wild voorkomende exoten en de mogelijke bedreigingen voor de inheemse natuur. Voor elke taxonomische groep zijn er al snel meerdere soorten te noemen die deze negatieve rol zouden kunnen vervullen. Bij de roofdieren wordt dan klassiek aan de Amerikaanse nerts, de wasbeer en de wasbeerhond gedacht, die ook in West-Europa in het wild worden aangetroffen en in sommige buurlanden aan een opmars bezig zijn.

Koen Van Den Berge

Tussen 1998 en 2006 heeft het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) alle dode marterachtigen in Vlaanderen laten verzamelen. Dode dieren (vooral verkeersslachtoffers) konden bij het speciaal hiervoor opgerichte Marternetwerk ingeleverd worden. Om er zeker van te zijn dat geen fouten werden gemaakt bij het op naam brengen van de gevonden

soorten werd gevraagd om vondsten van andere roofdieren, inclusief exoten, ook door te geven. Zodoende is ook een beeld verkregen over het voorkomen van uitheemse roofdieren in Vlaanderen.

Door de vrijwilligers van het Marternetwerk is niet gericht naar uitheemse roofdieren gezocht, waardoor niet elk deel

van Vlaanderen even intensief onderzocht is, zowel in de ruimte als in de tijd. De interpretatie van de inzamelresultaten (tabel 1) kent daardoor beperkingen. Toch geven deze resultaten een bruikbaar beeld van de aantalverhoudingen van de respectieve soorten, zowel onderling als over grote regio's.

Het is duidelijk, dat wasbeer en wasbeerhond actueel in Vlaanderen zeker nog niet talrijk aanwezig zijn, en evenmin de Amerikaanse nerts. Op basis van de autopsies konden bovendien weinig of geen aanwijzingen worden gevonden die zouden duiden op mogelijke vestiging in populatieverband (denk bijvoorbeeld aan tekenen die wijzen op voortplanting, zoals opgezette melkklieren of de aanwezigheid van bevruchte eicellen) – veeleer het integendeel. Opmerkelijk is dat de gestreepte skunk *Mephitis mephitis* in dezelfde grootte-orde van aantallen als de andere exoten is gevonden. Waar van wasbeer en wasbeerhond bekend is dat zij al geruime tijd een uitgebreid Europees areaal hebben – van waaruit verder schrijdende kolonisatie verwacht wordt – en van de Amerikaanse nerts dat deze soort voor de pels in farms wordt gekweekt – van waaruit telkens ontsnappingen (of bevrijdingen) mogelijk zijn – is dit bij het stinkdier niet het geval. Kennelijk gaat het hier om ontsnapte of vrijgelaten 'huisdieren'. Ook andere 'vreemde gevallen' lijken in deze categorie te vallen. Zo werd in Limburg in januari 2006 een krabbeneter *Procyon cancrivorus* door een jachtwachter in een kattenbak gevangen en gedood. Het dier werd wegens zijn nauwe verwantschap aanvankelijk voor een wasbeer aangezien (zie Ceulemans, 2006). In Oost-Vlaanderen werden, onafhankelijk van elkaar, in 2007 twee rode neusberen *Nasua nasua* gevangen

en kon zelfs een vrijlopende Tasmaanse duivel *Sarcophilus harrisi* worden gefotografeerd. Ook de populaire Vlaamse televisieserie 'Dieren in nesten' toont soms interventies van erkende dierenopvangcentra die ergens een wasbeer of stinkdier uit een kippenhok of van onder een tuinhuis moeten halen. Uitheimse roofdieren staan dan ook regelmatig op de inventarislijsten van dergelijke opvangcentra, zij het dat het in de meeste gevallen om afgestane of in beslag genomen – en dus in gevangenschap gehouden – dieren gaat (med. VOC Opglabbeek).

Wasbeer en wasbeerhond Zowel de 'eerste' wasbeer als de 'eerste' wasbeerhond werden in België reeds in 1986 gesignaleerd, respectievelijk door Libois (1987) en Criel (1993). In tegenstelling tot de wasbeerhond, ging het bij de wasbeer om een vindplaats in Wallonië, ten zuidoosten van de Maas en dus ten opzichte van Vlaanderen nog behoorlijk gebufferd. Naast deze eerste officieel gedocumenteerde gevallen, waren eerder, uit het begin van de jaren tachtig, in het noorden van de Vlaamse provincie Limburg ook al wasberen aangemeld (Holsbeek et al., 1986). Als we aannemen dat de eerste officieel geregistreerde en gedocumenteerde gevallen niet noodzakelijk ook effectief de allereerste exemplaren betroffen die vrije voet op Vlaamse of Belgische bodem zetten, is het mogelijk dat beide soorten al minstens een kwart-

eeuw aanwezig zijn. Een wat analoge vaststelling geldt ook voor de wasbeerhond in Nederland, waar Broekhuizen (2007) eraan herinnert dat men reeds vijftien jaar eerder er van uitging dat de soort zich wel eens spoedig gevestigd kon hebben – maar dat daar tot nadere aanwijzing geen overtuigend bewijs voor gevonden was.

Populatieontwikkeling Van veel soorten verloopt de populatieontwikkeling bij kolonisatie van een nieuw areaal in principe volgens de klassieke S-vormige curve. In de aanvangsfase nemen de aantallen en het verspreidingsareaal slechts langzaam toe. Zodra een zekere drempel overschreden is, kan de toename evenwel heel snel (exponentieel) gaan – om daarna weer af te zwakken in overeenstemming met de draagkracht van het leefgebied. Bij middelgrote roofdieren, die van nature relatief lage dichtheden en veelal ook een lage voortplantingssnelheid kennen, kan de aanvangsfase vrij lang duren. Anderzijds kunnen zij, gezien hun relatief grote (individuele) territoria en dispersiecapaciteit, zich toch snel over grote arealen verspreiden en mogelijk vestigen. In de voorbije decennia hebben we in Vlaanderen de areaaluitbreiding van de vos van dichtbij mee kunnen maken. In minder dan tien jaar tijd (eind jaren tachtig – begin jaren negentig) slaagde deze 'nieuwkomer' er in geheel westelijk

Tabel 1
Overzicht van ingezamelde marterachtigen en carnivore exoten in Vlaanderen in de periode 1998 – 2006 (INBO-Marternetwerk).

Soort	W.-Vl.	O.-Vl.	Vl. Brab.	Antw.	Limb.	totaal	% per soort
Wezel	14	43	22	54	29	162	6,1
Hermelijn	9	29	8	10	18	74	2,8
Bunzing	65	393	189	497	331	1475	55,7
Steenmarter	37	30	206	18	264	555	21
Boommarter	2	2	2	2	0	8	0,3
Das	0	1	8	8	333	350	13,2
Am. nerts	3	0	1	0	1	5	0,2
Wasbeer + Krabbeneter	2	2	(1)*	4	4	13	0,5
Wasbeerhond	1	0	0	0	1	2	0,1
Skunk	0	2	1	0	1	4	0,2
totaal per prov.	133	502	437	593	982	2648	100
% per prov.	5	19	16,5	22,4	37,1	100	

* dier net over de grens met Waals-Brabant gevonden

Vlaanderen 'in te nemen', nadat de soort er, op enkele 'artefacten' na, meer dan een eeuw totaal afwezig bleef (Van Den Berge & De Pauw, 2003). Vossen hebben een gemiddelde worpgrootte van 5 jongen per nest. Van wasbeerhonden met een worpgrootte van twintig jongen mag dan zeker verwacht worden dat ze een gebied snel kunnen koloniseren. Hetzelfde geldt voor de wasbeer met een vergelijkbare worpgrootte als die van de vos.

Geen vloedgolf Dat in de 20 jaar dat wasberen en wasbeerhonden in Vlaanderen gemeld worden een 'vloedgolf' aan dieren uitgebleven is, duidt er op dat het heel wellicht niet meer zijn dan eerste-generatie uit gevangenschap ontsnapte exemplaren of andere 'artefacten'. Als voorbeeld voor dit laatste geldt de nog levende jonge wasbeerhond die in oktober 2007 in de zeehaven van Zeebrugge als verstekeling werd aangetroffen in een container afkomstig uit Zweden.

Deze bevinding hoeft evenwel niet uit te sluiten, dat vanuit het oosten een areaal-uitbreiding tot in Vlaanderen doorsijpelt. Voor Nederland wordt het actueel onwaarschijnlijk geacht dat het bij de was-

beerhond alleen nog maar om ontsnapte dieren gaat (Broekhuizen, 2007). Voor België geldt een analoge bevinding ten aanzien van de wasbeer, die hedendaags vooral in de Waalse grenszone met Duitsland en Luxemburg regelmatig gesignaleerd wordt (med. B. Manet, 2005; Libois, 2006). Hoeveel tijd het nog in beslag zal nemen om vanuit deze regio's ook Vlaanderen indringend te bereiken, is moeilijk voorspelbaar, omdat de Maas als belangrijke barrière optreedt. Ook hoeft Vlaanderen niet op veel instroom vanuit de grensprovincies in Nederland te rekenen, waar ook de wasbeerhond en de wasbeer veel minder gesignaleerd worden dan in de noordelijker regio's. Met uitzondering van het zuiden van Nederlands Limburg. Net als al het geval is met steenmarter en das kunnen ook wasberen en wasbeerhonden vanuit deze provincie Vlaanderen binnenkomen, hoewel ook hier de Maas remmend werkt.

Exotische huisdieren

Overigens kan er nog een andere bron van effectieve kolonisatie zijn zoals de verspreiding van de wasbeer in Frankrijk overtuigend laat zien (Léger, 1999). De soort blijkt aanwezig te zijn in een nage-

noeg geïsoleerd bastion in het noordwestelijk gelegen departement Aisne. Deze populatie vindt waarschijnlijk haar oorsprong in herhaalde loslatingen en ontsnappingen van dieren die als mascotte gehouden werden door aldaar in de jaren '60 van de vorige eeuw gestationeerde Amerikaanse soldaten (Léger, 1999).

De populariteit van het houden van (middelgrote) exotische dieren lijkt de laatste tijd eerder toe dan af te nemen, ofschoon de Belgische wetgever al een poos duidelijk een andere richting is ingeslagen. Zo noemt het Koninklijk Besluit van 7 december 2001 'tot vaststelling van de lijst van dieren die gehouden mogen worden', slechts 42 zoogdiersoorten (of geslachten) op die nog door particulieren (anders dan erkende dierentuiters e.d.) gehouden mogen worden. Soorten als gestreepte skunk, wasbeer, wasbeerhond, neusbeer en krabben-eter staan daar niet bij. Een beperkte bijsturing van dit besluit ten behoeve van de (pelsdier)kwekers (KB 22/08/2002) had enkel betrekking op Amerikaanse nerts, vos, poolvos

Wasbeerhonden. Foto Roel Hoeve

Boven: Stinkdier gefotografeerd in Noord Nederland.

Foto Anne Westerhof

Midden: Krabbeneter (boven), Neusbeer (links onder) en Wasbeerhond (rechts onder). Foto INBO

Onder: Stinkdier. Foto INBO

en bizon, en heeft daar voor de rest niks meer aan veranderd. Het is onwaarschijnlijk dat het bij de vele recente gevallen zou gaan om dieren die al vóór december 2001 werden gehouden en waarvoor de eigenaar een regularisatie had verkregen.

Gestreepte skunk Behalve voor de klassiekers als wasbeer, wasbeerhond en Amerikaanse nerts, valt er ten aanzien van de meeste van de carnivore exoten niet direct veel te vrezen op het vlak van vestiging in de natuur.

Mogelijk moet hier echter wel een voorbehoud gemaakt worden voor de – kennelijk behoorlijk populaire – gestreepte

skunk. Deze soort heeft een gigantisch groot natuurlijk verspreidingsareaal, van noordelijk Mexico tot zuidelijk Canada en heeft in verband daarmee een bijzonder groot aanpassingsvermogen. Zowel op het vlak van klimaat, biotopen als voedselbeschikbaarheid zal het dier in onze regio niets tekort komen. Naast meerdere waarnemingen van levende dieren werden in Vlaanderen dode dieren ingezameld uit Zottegem en Herzele (Oost-Vlaanderen), Keerbergen (Vlaams Brabant) en Kinrooi (Limburg). Analyse van de maaginhouden toont een grote variatie in voedsel: 'afval' (keukenafval, wcpapier...), vruchten (appel, kers, graan) en ongewervelden (groene sabelsprinkhaan, bosmestkever : minstens 80 exemplaren in één maag!).

In Wallonië zijn nog geen gestreepte skunks in het wild gemeld (med. Manet & Libois, 2005). In Nederland werd een eerste geval geregistreerd in 1992, nabij Utrecht (van Moll, 1992), terwijl via het Marternetwerk in 2005 ook een dier uit Echt (Nederlands Limburg) is ingezameld. Inmiddels worden, na een ontsnapping van enkele tientallen dieren in 2003, in het noorden van Nederland (provincie Friesland) regelmatig stinkdieren waargenomen, waaronder een dier met jongen (Dolstra et al., 2008). Onduidelijk is of dit laatste geval voortplanting in het wild betrof, dan wel een ontsnapt reeds drachtig dier.

Besluit Op dit ogenblik zijn er weinig of geen concrete aanwijzingen dat de 'klassieke' exoten als wasbeer en wasbeerhond in Vlaanderen een andere status hebben dan soorten die met zekerheid als ontsnapte 'huisdieren' moeten worden beschouwd, zoals de gestreepte skunk en de neusbeer. In ruimer verband bezien – waarbij wasbeer en wasbeerhond manifest als duurzame populatie in Europa aanwezig zijn – neemt de waarschijnlijkheid op menging met de voorposten van een verdere areaaluitbreiding van deze soorten uiteraard wel toe. Deze menging kan de vestiging bespoedigen, maar ook los daarvan moet gewaarschuwd worden voor een mogelijke vestiging door herhaalde rechtstreekse input vanuit gevangenschap, zoals dit ook voor 'nieuwe' soorten als de gestreepte skunk het geval zou kunnen zijn. Omdat een efficiënte bestrijding van ongewenste exoten te velde door allerhande aspecten bemoeilijkt wordt (zoals selectiviteit ten opzichte van inheemse soorten),

lijkt een strenge handhaving van de regelgeving rond exotische (roof)dieren wenselijk.

Koen Van Den Berge is verbonden aan het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO).
Koen.vandenberge@inbo.be.

Verder lezen?

Broekhuizen, S., 2007. Wordt de wasbeerhond de nieuwe muskusrat? Zoogdier 15-17.

Ceulemans, T., 2006. De situatie van de wasbeer in Vlaanderen. De Vlaamse Jager 97(3): 38.

Criel, D., 1993. Eerste wasbeerhond in België. Zoogdier 4(1): 37.

Dolstra, T., P. Zeinstra & B. Kramer, 2008. Stinkdieren in het Blauwe Bos. Aanwinst voor de Friese natuur of... Twirre 19(1): 20-21.

Léger, F., 1999. Le raton-laveur en France. Le Bulletin Mensuel de l'Office National de la Chasse n° 241: 16-37.

Libois, R.M., 1987. Atlas des mammifères sauvages de Wallonie (suite). Le raton laveur [Procyon lotor (L., 1758)]. Cahiers d'Ethologie Appliquée 7(2): 140-142.

Libois, R., 2006. Les mammifères non volants de la Région Wallonne: tendances des populations. Dossier scientifique réalisé dans le cadre de l'élaboration du Rapport analytique 2006 sur l'Etat de l'Environnement wallon. Unité de Recherches zoogéographiques, Université de Liège.

Holsbeek, L., A. Lefevre, J. Van Gompel & R. Vantorre, 1986. Zoogdieren - Inventarisatie van Vlaanderen (1976 - 85). Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming, Gent.

Van Den Berge, K. & W. De Pauw, 2003. Vos Vulpes vulpes (Linnaeus, 1758). In: Verkem, S., J. De Maeseneer, B. Vandendriessche, G. Verbeylen & S. Yskout.

Zoogdieren in Vlaanderen. Ecologie en verspreiding van 1987 tot 2002. Natuurpunt Studie en JNM-Zoogdierenwerkgroep, Mechelen & Gent, België.

van Moll, G., 1992. Stinkdier langs de A27. Zoogdier 3(4): 34-35.